

Prof. dr. Zenonas Ivinskis

Prof. Pranas Dovydaitis

Apaštalaulojas ir mokslininkas

TURINYS

I. Pirmasis lietuvi pasaulietis katalikiškoje akcijoje

II. Mokslinis Dovydai io pasiruošimas

III. Dovydaitis visuomenin je veikloje

IV. Dovydai io mokslin veikla ir jo žurnalai

V. Priedas: Dovydaitis kratosi pagerbimo

Atspaudas iš žurnalo **ŠALTINIO** 1969, nr.6 ir 1970, nr. 1-5

I. PIRMASIS LIETUVI PASAULIETIS KATALIKIŠKOJE AKCIJOJE

1. „Mirštu ištr mime“. — Tai buvo 1085 metais! Didysis vidurini amži popiežius Grigalius VII kietai kovojo su Bažny ios gyveniman sibrovusiomis ydomis. Jis tur jo pakelti didel pykt imperatoriaus Henriko IV, kuris buvo kl poj s ir atgailav s prie Kanossos pilies vart . Vis savo gyvenim sielojo sis dl Bažny ios ideal , reikalav s laikytis kunigams celibato, draud s investit r ir bažnytini viet pardavin jim (simonij), tas didysis popiežius priešo spaudžiamas savo gyvenim baig Salernne tragiškais žodžiais: „Myl - jau ties ir neapken iau neteisyb s, tod l mirštu ištr mime“. Šie žodžiai turi aktualios savo prasm s ir šiandien, beveik devyniems amžiams pra jus. Juos gal jo kartoti ir m s didysis mokslininkas bei visuomenininkas, katalik akcijos vyras ir moksleivi ateitinink t vas, prof. Pranas Dovydaitis, kurio kaulai guli tolimame Sibire.

2. **Veiklos plotis ir gylis.** — profesori Pran Dovydait galima žvelgti, prieinant prie jo iš vairi pusi . Jo gyvenimas yra toks platus, jis apima tiek daug vairi sri i , kad apie j galima kalb ti atskiromis temomis, kaip apie ateitinink organizatori , apskritai kaip apie pla ios skal s visuomen s veik j , kaip apie žurnalist - redaktori , kaip apie pedagog — gimnazijos direktori , universiteto profesori , Lietuviškos Enciklopedijos vice-redaktori , Lietuvos Tarybos nar (Vasario 16-tos akto dalyv), minister pirminink ir t.t. Štai prof. Dovydai io viena pus ! Jis platus visuomenininkas-veik jas! O kur kitas Dovydaitis? Dar ryškiau yra ap iuopiama jo mokslin veikla.

Kai prof. Stasys Šalkauskis, anas ateitinink organizacijos r m k r jas (1936 m „Židinio“ 11 nr.) suraš svarbesni Dovydai io darb s raš — bibliografij , tai jis rado, kad jo vairiausi mokslini darb , studij ir straipsni buvo per šimt , spausdint daugyb je žurnal ir laikraši , kuri daugum pats Dovydaitis k r ar redagavo. O tie jo darbai, kaip ir visas jo gyvenimas, ap m pla ias dom jimosi sritis. Šitoks retai sutinkamas platus mokslingumas (enciklopedizmas) yra ypatingai išryškis Dovydai io asmenyb lietuvi mokslo pasaulyje.

Štai turime prof. Dovydait tokiame vairiaspalviame spektre, kr voje j supani darb , užsi mim , sau prisiimt prievoli ir pareig , kurios nuolat užpildydavo jo dien nuo ankstaus ryto iki v laus vakaro. Bet vis tik daugyb je Dovydai io veiklos sri i ir tame jo imponuojan iame enciklopedizme nerandame, n paskubomis žvelgdami, nepastebime n giliau paži r - j , to blaškymosi, seklaus vairias sritis m tymosi. Tai yra charakteringa ne vienam daugiadarbiui, neap iuopiam iam tikrosios savo darbo srities. Dovydaitis t aiu tame moksliniame platume ir šakotame visuomeniniame veikime buvo surad s save pat .

3. **Išeities taškas — lietuviškas katalikiškumas.** — Dabar kykla klausimas: ar tas Dovydai io plai iai išsiskleid s veikimo ir darbo šakotumas netur jo kurios nors gilesn s prasm s? Ar jame n ra kokios pagrindin s linijos, sakytume, aiškaus centro, iš kurio spinduliavo jo visa veikla ir platus mokslinis užsimojimas? Tok cent r , tok išeities tašk rasti n ra sunku. Kai siž ri Dovydai io veikim , tai pastebi, kad jis yra pirmiausia **katalikiškasis** veik jas ir darbuotojas. Jis yra pirmasis pasaulietis inteligentas apaštalautojas. Šioje srityje jis yra tikras pionierus Lietuvoje pilna ta žodžio prasme. Jis yra pirmasis katalikiškos akcijos vyras Lietuvoje jau anais laikais, kada Bažny ia dar nebuvo visai oficialiai pakvietusi dalyvauti pasaulie i apaštalavimo darbe, kada katalikiškoji akcija dar nebuvo apipavidalinta žinomuosius popiežiaus Pijaus XI-tojo enciklikos „Ubi, arcano Dei“ r mus. Tai vyko 1922 metais. Net visas Dovydai io mokslingumas, atremtas nepaprastus jo gabumus, visa jo mokslin k ryba yra perverta tos pa ios katalikiškojo apaštalavimo id jos.

Norint perprasti Dovydait ir pažinti jo veikl , reik t mesti trump žvilgsn t lietuvi anuometin visuomeninio gyvenimo atmosfer , kurioje jis **brendo**. Dovydaitis yra mok sis ir aug s 19-tojo ir 20-tojo amži s vartoje. Kai at jo 1905 metai, Dovydaitis buvo tik 19-kos met jaunuolis.

4. **Brendimas pavojuose aplinkoje.**

Šitas, gimnazijos suolo niekada nemat s berniukas, susid r su li dnu ano meto

reiškiniu. Lietuvi jaunuomen, dažniausiai pradėdant jau nuo gimnazijos suolo, buvo užliejusi nukrikštionimo banga. Rus ir lenk kalbomis legaliai ir slapta buvo gaminama daug literatūros, kuri jau trečioji, ketvirtos klasės gimnazistai skaitydavo. Ano meto moksleivis daugeliu atžvilgiu skyrėsi nuo dažno mokslo mokinio. Šis sugeba gerai spirti kamuolį, žaisti krepšinį, ar išmoksta visa širdimi atsidėti visokiems kitokiems jaunuomenės drauginio gyvenimo formoms, bet nieško knygos, nepelėia savo bendrojo išsilavinimo ir nesidomi pasauližiais klausimais. Šiandien gimnazijon stoji kiekvienas, kas tik panori. Ir kas kartais nesugalvoja nieko geresnio, eina aukštesnį mokyklon, kurios mokslas tokiu būdu ir nu-piginamas.

Prieš 50-60 met Lietuvoje buvo kitaip. Jeigu lietuviu kininko su nus patekdavo gimnazij, jis žinojo, kad tas mokslas yra brangiai perkamas. Tad jis labiau brangino ir knygą. Bet toje svetimos dvasios rusiškoje mokykloje toks jaunuolis tarp „rusiki“ iš pedagog tarpo nerado sau globjotą, patarjotą. Visa ten jam buvo svetima. Pasi-taikydavo tik moksleivi lietuviškos veiklos rateli, kuriuose iš rank rankas sklisdavo slaptoji lietuviška spauda. Bet šalia jos dar daugiau patekdavo ir nelegalios, socialistin s-marksistin s, taip vadinamos bedieviškos literatūros. Tad lietuviu gimnazistui knyga pasidar kaip tas abipusiai aštrus peilis, kuriuo gali atriukti ir duonos riekel vargšui ir juo pačiu smeigti žmogui širdį.

Nuotaikos mokykloje buvo tokios, kad labai retas iš gimnazijos išjė jaunuolis benor damas nuoširdžiai išpažinti savo tiktį. Tik kunigus savo vaik leisdami (ir tai ne visuomet), tvaigal tik tiktis, kad tarp j ir vaik ne vyks religinio **suskilimo**. Juk su daugeliu toki kandidat kunigus atsitikdavo ne taip, kaip tvaigorjo: tik damiesi išleisti savo su dvasinink luom, tvaigal padavo paskutinius skatikus, bet vykdavo ne viena tragedija. Nuo 4-tos klasės toks visk žin s moksleivis, prisiskait s, ar tiksliau, tik paskait s knyg apie evolucionizm, t.y., apie žmogaus tariam kilm iš beždžion s, apie stebuklus (buvo garsi Rubakino knyga), apie socializm, Marks, jo Kapital ir t.t., tardavosi visas paslaptis atskleid s ir visk išsiaiškini s. Jam atsidarydavo vi-

sai nauji horizontai. Ir tokiam gimnazistui bti šviesiu, tapti inteligentu, bti pažangiu ir vaidinti susipratęs, reiškb nebevaikšioti bažnyi, neigti ir kritikuoti visa tai, kskelb, jo nuomone, moksle atsiliks kunigas, ar k pasakojio bažnyioje girdj jo neva tams s ir visai nemokyti tvaig. Šitokioje atmosferoje ir karštas tvoras matyti savo su kunigu dažnai sužlugdavo.

Nestoj kunig seminarijas, Rusijos universitetuose, ypa Maskvoje ir Petrapi-lyje, tokie jaunuoliai gydavo galutin antikalikišk antspaud. Žinoma, pasaulietiškos ano meto lietuvi šviesuomen s buvo labai nedaug. Bet, galima sakyti, buvo visuotinas reiškinys, kad ji, prasidedant 20-ajam amžiui, buvo **nukatalik jusi**. Tautin j ano meto veikloje ji buvo jau spjusi susiskaldyti, susiskirstyti dvi pagrindines grupes. Aktyvesn branduol sudar 1896 m. susik rusi Lietuvos socialdemokrat partija. Šalia jos buvo Kudirkos ir Višinskio dvasioje veiki demokratai, išaug iš „Varpo“ skaitytoj, kuri dauguma v liau sudar valstieius liaudininkus. Katalikišk j sparn, susispietusi apie „Apžvalg“ ir v liau „T vyn s Sarg“, daugiausia sudar lietuviškai nusistat jaunieji kunigai. Šitokioje pad tyje ne vienu atveju, pavyzdžiui, lenkiškajai Lietuvos dvarininkijai ir daugeliu senosios kartos kunig „litvomanija“, t.y., lietuviškasis jud jimas, ir reiškb ne k kit, kaip laisvamanij.

Nekalbdamas daugiau tuo klausimu, kuris yra gana domus ano meto lietuvi šviesuomen s santykiams, tariau, kad jis mums yra pažstamas ar bent nujau iammas. Gauname aišk išvad: lietuvi pasaulin šviesuomen jo pavojingu ir tautai nepriimtinu keliu. Dar iki pat šiol tos krypties padariniai m s visuomen je yra gyvai jau iam. Šviesuomen tada skilo nuo tautos kamieno pa iame svarbiausiam dalyke, b tent, **pasaul ži roje**. Ji jo laicistine ir Bažnyiai pavojinga linkme, nes iš inteligentijos kilo kovotojai prieš j.

Tada atrod, kad kitaip ir bti negaljo! Kiekvienas inteligentas, d v s vyresni klasi gimnazisto ar studento uniform, negal jo skirtis nuo savo draug. Tiesiog buvo „mados dalykas“, kad moksleivis nebevaikšiojo bažnyi, išskyrus priverstinus atvejus eiti cerkv n melstis už car. Reik jo tvirto charakterio ir tvirto sitikinimo sugeb t eiti skirtingu keliu. Juk mas s ke-

lias dažnai yra lengvesnis ir patogesnis, nors jis ir nėra tikras. Bet toks b na psichozas, kad „taip reikia daryti“, nes kitaip kiti tave išjuoks, atmes. Tad šitas daugumos kelias pasidaro platus. Ta iau tik siauras takas, kartais nedaugelio žmoni einamas, b na dažniausiai kelias ties. Taip b na daugeliu atvej žmoni visuomeniuose santykiuose. Taip buvo ir Lietuvoje prieš 60 su viršum met .

5. Užtvanka svetiniam sriautui. — Dovydaitis iš to plataus ir patogaus m s pasaulietiškos inteligentijos „mados“ vieškelio pasuko šon , sakytume, labai nelygi , neart kemsyn , dykum , kur nesimato jokio draugo. Tiesa netoliese jo lietuviškai susipratusios, jaunos kunigijos tie sus ir aiškus keliukas, bet pasaulie i dar nebuvo. Dovydaitis eina per t dykum , tvirtai stato kojas neklupdamas ir mina **pirm sias p das.**

Iš ryt ateinanti dechristianizacijos banga, atrod , greit užlies ir paskandins vis m s inteligentij . Ir štai, Dovydaitis puolasi pirmasis statyti pylim tai užtvankai, kuri tur jo sulaikyti lietuvi šviesuomen s nukatalik jim . Dovydaitis nebuvo kieno nors globojamas. Jis išaugo pats, savo tri - su ir energija surado pagilint keli ties .

Istorijoje ne kart matome, kad kritišku momentu Bažny iai ateina talk koks nors žymus pasaulietis, kuris, lyg koks milžinas, ant savo pe i paremia jau gri - van ios Bažny ios r mo piliorius. Taip buvo 13-tojo amžiaus pradžioje Pranc zijoje ir Šiaur s Italijoje. Taip atsitiko 16-tojo amžiaus viduryje Ispanijoje ir Vokietijoje.

ia turiu galvoje turtingo pirklio s n Prancišk Asyžiet ir sužeist Pamplinos kar Ignac Loyol . Yra buv panašumo ir Lietuvoj. Dovydaitio gyvenimas parodo, kad jis buvo tvirt dvasini pe i vyras, kuris didel dal lietuvi šviesuomen s išgelb jo.

II. MOKSLINIS DOVYDAI IO PASIRUOŠIMAS

6. Banda ir žagr , knyga ir plunksna. —

Kai Dovydaitis gim 1886 m. gruodžio 2 d., tais pat metais geguž s 14 d. jau buvo gim s prof. Stasys Šalkauskis. 1886-tieji buvo laimingi ne vien b simai Lietuvos ateitininkijai, bet ir apskritai jos katalikybėi. Kai tiedu vyrai išvydo pasaulio švies ,

lietuvi tautinio jud jimo istorijoje vietoj žlugusios „Aušros“ buvo pasirodžiusi kunig leidžiama „Šviesa“, sutelkusi apie save daug bendradarbi ir iš jusi su nauja programa.

Prof. dr. Pranas Dovydaitis, Lietuvos nepriklausomyb s akto pasirašytojas, jaunimo ir darbininkijos vadas, mokslininkas, Sibiro kankinys

Dovydaitis gim ir augo didžiosios Kazl R dos giriose, Runki kaime, Višakio R dos parapijoje, Kazl R dos vals iuje, kuris anks iau vadinosi Veiveri vals iumi ir priklaus Marijampol s apskri iai. Tai vadinamas „sakuotnugari“ kraštas!

Nuo 1896 m. jis vien kit žiem lank Višakio R dos mokykl , vis dar vasar uoliai gandydamas, o nuo 1900 met , pa g j s, pad damas t vui dirbti visus lauku darbus. kinink vaikai gerai žino, kad pagalba žem s kiui pas t vus dažnai pasidaro b tina. Dovydaitis iš pradži buvo piemenukas, v liau atrod tikras lauk darbo bernas. Taip jo vasara po vasaros, žiema po žiemos. Atrod , kad tas jaunas sodietis iš savo kevalo niekuomet nebeišsikals ir nieku daugiau nebegals b ti, kaip paprastu kaimo artoju.

Bet jau tada Dovydaitis, namie pramokytas, graibst raštus ir perskait daug lietuvišk knygu i . Iš vadov li pasireng s. 1903 m. jis išlaik egzaminus pentk skyri pavyzdin s mokyklos prie Veiveri mokytoj seminarijos. Tik per ši mokykl buvo galima stoti seminarjon.

Jeigu Dovydaitis vis savo gyvenim v liau buvo apaštalautojas ir kovotojas už katalikiškuosius idealus, tai jis juos visada suderino ir gražiai papild tautiškumo bei patriotizmo siekiais. Štai, 1904-5 mokslo metais dar pirmame seminarijos kurse jis buvo baustas kaip aktingas streiko dalyvis prieš inspektori Protopopov . Kai 1905 m. bruzd jo beveik visa besimokančioji jaunuomen , Dovydaitis jau buvo aktyvus to lietuviyb s jud jimo dalyvis. Anksiau skait s draudžiam j lietuvi spaud , dabar jis platino draudžiamus atsišaukimus. Po politinio streiko 1905 m. pabaigoj, drauge su visais kitais, Dovydaitis buvo pašalintas iš antrojo mokytoj seminarijos kurso. Kiti 1906 m. ruden atgal gržo, dav pasižad jim nebebruzd ti, o Dovydaitis parod tvirtum bei kietum , kuris jam buvo charakteringas vis gyvenim . Jis nedav reikalaujamo pasižad jimo ir Veiveri mokytoj seminarij koj os nebek l .

1906 m. pradžioje jaunas ekseminaristas buvo prad j s dirbti mokytojo darb kuniogo Štrimo kurtoje priva ioje pradžios mokykloje (prie Višakio R dos bažny ios), nes vietin valdžios mokykla tuo metu neveik . Bet ir steig jas, ir mokytojas buvo sk sti. Tik laimingu b du Dovydaitis nenukent jo. Ta iau greit kita proga jis gavo policininko rykš i .

V liau jis mok vaikus valdiškoje Višakio R dos mokykloje, priva iai pavaduodamas savo mokytoj Jurg Paltanavi i . Tada jis tur jo jau 20 met . Vasaromis vis buvo traukiamas prie žem s darbo. Bet jau rašin jo korespondencijas „Vilniaus Žinias“ ir „Nauj j Gady n“. Raš slapyvardžiais ir gyn vietos kaimie i reikalus, kartais pliek rus administracij , kad žmon ms daro skriaud . Be kitko, jis ragino Veiveri seminaristus nesiskubinti gr žti seminarjon ir rašin jo žmon ms prašymus, juos si sdamas Lietuvos atstovams D moje.

Lietuvoje yra buv s ne vienas labai gabus jaunuolis, kuris, netur damas tinkam s lyg , paliko pusiaukel je, neprasimuš

toliau ir tur jo tenkintis viena kita klase, suskursdamas kaime ir ten palaidodamas savo talent . Dovydaitis buvo kitoks! Moksklas j trauk vis labiau ir labiau, ir jis prad jo kov už j . Tiems, kurie moksl lengvai gauna, kurie dažnai mokosi tik t v ver iami ir mokytoj barami, kuriem laisva pamoka yra didelis džiaugsmas, kurie nekantriai lankia pamokos galo, sunkiai gal s suprasti, kaip atsirado anuomet ir dar nepriklausomos Lietuvos pirmajame dešimtmety toki jaunuoli , kuriems mokyti s, šviestis ir lavinus buvo nepaprasta laim , kurie to mokslo siek taip, kaip siekia šaltinio vandens pavarg s ir ištrošk s kelevi s. Jiems mokslas atrod kažkas nepaprasta, paslaptinga, šventa.

Su šitokiais nusiteikimais ir jaunas kaimie io berniukas ži r jo moksl , ir dažnas j mat lauk darbus dirbant su knyga rankoje. Skurdžia palaidinuke apsilivk s jaunuolis ak ja, sakymis, pavasario s jai lauk ir skaito lotyniškus Horacijaus ar Ovidijaus tekstus.

7. Tiesiog iš kininko pastog s universitet . — 1907 m. pradžioje Dovydaitis nuvyko Polock pas d d Juoz Dovydait , kuris buvo vietinio kadet dalinio siuivyklos kirp jas. Ten s n nas tik josi stoti aukštesn mokykl . Bet ne laiku atvyk s ir mokyklon nepatek s po poros m nes i jaunuolis sugr žo pas t vus. Prieš tai jis iš Polocko pasiunt korespondencij Vilniaus lietuvi spaud .

V l pra jo juodo darbo vasara. Bet jau 1907-8 met žiem , slaptai lietuviškai mokydamas kaimyn vaikus pradžios dalyk , pats Dovydaitis reng si iš gimnazijos kurso. Pasiruoš s atvyko jis 1908 m. geguž s m nes Marijampol s gimnazij laikyti eksternu egzamin iš visos gimnazijos kurso. Šalia dailiai ir uniformuotai aprengt ponai i aštuntok , bandan i egzaminuose savo laim , buvo ir kaimie io serm ga apsilivk s, 22-rus metus ein s, barzdotas kaimo bernas. Draugai iš jo šaip si. Bet egzaminatoriai ir abiturientai m aptilti. Tas niekada gimnazijoje nebuvo jaunuolis m laikyt egzaminus, ir Marijampol s mokytojai negal jo atsisteb ti, kaip puikiai Dovydaitis laik kvotimus iš lotyn , vokie i ir rus kalbos. Gerai ir labai gerai pažymiais birželio m n. 20 d. 1908 m. Dovydaitis gavo brandos atestat . Atlik s vasar gerai paž stam praktik vasaroj laukuose, abiturientas t pa i met ru-

den stojo Maskvos universiteto teisi fakultet .

Ta iau teisi fakulteto r mai Dovyda- iui buvo per siauri. Jis vien tame fakul- tete nedaug tegal jo veikti. Tod l 1909 m. jis siuntin jo prašymus švietimo ministe- rio ir paties karo vardu, kad jam leist tuo pa iu metu lankyti ir antr , t. y., istorijos- filologijos fakultet . Tokia praktika ta iau tada dar nebuvo žinoma. Abu kartu Dovy- dai io prašymas buvo atmestas. Tad jis ga- l jo b ti istorijos-filologijos fakultete tik kaip laisvas klausytojas. Tur jo jis kasmet sumok ti mokslapinigius, bet netur jo tei- s laikyti egzamin .

Nor damas rodyti, kad gali dirbti ir is- torijos-filologijos fakultete, 1910 m. bal- landžio 7 d. Dovydaitis teik darb tema „Guyau etin s sistemos kritika“ (Kritika eti eskoj sistemy Guyau).

Toki tem fakultetas buvo skyr s per konkurs , kurio metu buvo teikiami me- daliai. 1910 m. gruodžio 16 d. Dovydai io darbui buvo pripažintas sidabro medalis. (Šio darbo dalis buvo išspausdinta Logos žurnale 1925 ir 1927 m.). Jis buvo skaity- tas ir teisi fakulteto diplomui.

1912 m. pavasar baig s t fakultet I-jo laipsnio diplomu, Dovydaitis siraš istori- rijos-filologijos fakultet tikruoju studen- tu. T met ruden Dovydaitis prie Mask- vos moksl apygardos išlaik graik kal- bos gimnazijos kurso egzamin . Ta iau ja- me išbuvo tik vienerius metus, nes 1913 m. vasar „Vilties“ laikraš io pajinink susirinkimos pakviet Dovydait Vilni ..Vilties“ redaguoti.

Tuo baig si Dovydai io mokslinis pasi- ruošimas. 26-ri met teisininkas-humani- taras, tik savo nepaprast gabum ir en- ergijos d ka sugeb j s per ne tikimai trump laik išlyginti v lai prad to mokymosi nuostolius, iš jo vieš visuomenin veiki- m ir pirmiausia m reikštis kaip redak- torius. Kažin, ar nujaut Dovydaitis tada, kad jam teks b ti iš viso septyni žurnal ir dviej laikraš i redaktoriumi bei lei- d ju. 27-sius metus eidamas Dovydaitis at- sid jo visuomeninei veiklai, kuriai jis jau ir anks iau buvo rod s duomen . Bet nuo dabar jis iš tos veiklos nebesitrauks ir taip su ja sutaps, kaip n vienas iki tol lietuvis pasaulietis, sutaps giliai suprasdamas sa- vo kaip apaštalautojo pašaukim .

III. DOVYDAITIS VISUOMENIN JE VEIKLOJE

Visuomeniniam Dovydai io veikime vi- sur mes matome ir jo gyvenimui ir jo dar- bui charaktering stipri katalikiškumo žym . T darb jis prad jo plunksna, ku- rios nebeišleido iš rank iki pat 1941 met deportacij , prirašydamas t kstan i t kst- tan ius puslapi , ia Dovydaitis jaut si tiesiog es s pašauktas nuvesti lietuvi be- simokant jaunim tikresniais keliais; ia jis jaut si gal s daugeliui mokslo sri i nu- rodyti objektyvesn krypt ir tikresnius ty- rin jim metodus; ia jis jaut si gal s apaštalauti ir liaudyje, tarp krikš ioni darbinink , tarp pavasarinink , tarp kata- liki moter , tam apaštalavimui vis suras- damas nauj ir domi form .

8. „Ateities“ ir ateitinink gimimas. — Visuomenin Dovydai io veikla prasid jo nuo moksleivi , žinomas domus faktas, koku b du buvo paskubintas žurnalo „Draugijos“ priedo „Ateitis“ pasirodymas. Prie „Lietuvi Žini “ buvo leidžiamas (nuo 1910 m.) socialistiniam jaunimui skir- tas priedas „Aušrin “. Tiesa, „Aušrin j“ dar rašydavo ir galutinai neišsikristalizav studentai, ar vyresni klasi moksleiviai, bet ji skait si, kaip buvo sakoma, „pažan- gi j “ bei „pirmeivi “, ar „visuomeninin- k “, (taip tada buvo vadinami socialistai) laikraštukas.

Studentas Pranas Dovydaitis 1910 para- š „Aušrin “ straipsn iš krikš ioniško- sios pasaul ži ros, vardindamas j „Tik - jimo elementas žmogaus gyvenime“. „Au- šrin s“ redaktorius stud. Stasys Šilingas (v liau buv s teisingumo ministeris) straipsn d jo 6 nr. Bet ten buvo gana charakteringas redakcijos prierasas: „Drau- go Dovydai io pasižad jimas rašyti ir dau- giau straipsni iš to paties ciklo, visai ne- reiškia, kad „Aušrin “ yra apsi mus spaus- dinti visa tai, k pagamins draugo Dovy- dai io plunksna“.

Iš tokio sp jimo buvo greitai padarytos konkre ios išvados. Susitar s su Jakštu — prel. Dambrausku ir paruoš s atatin kam medžiag Maskvoje. Dovydaitis j išsiunt „Draugijos“ redaktoriumi, kuris buvo suti- k s leisti prie to žurnalo pried . Savo dar- bo produkt Dovydaitis išvydo 1911 vasa- rio m n. Tai buvo „Ateitis“, ideologiškai gimusi Maskvoje akivaizdoje laisvaman - jan ios ir socialistin s m s studentijos, kai Dovydaitis, pamat s kur einama, susi-

tik s su Dambrausku, kun. prof. Kurai iu ir tada kun. Dr. M. Reiniu (v liau arki-vyskupu) sitikino, jog yra pats laikas gel-b ti jaunuomen .

Nors studentaudamas Dovydaitis, kurio kuklus ir keistas apsirengimas taip pat ir ia turtingesniuose Maskvos lietuvi stu-dentuose kl kartais šypsni, aktyviai da-lyvavo Maskvos lietuvi gyvenime, ir lie-tuvi draugijoj skaitydavo referatus, ta-iau jis vis rasdavo laiko parašyti mokslinio ir filosofinio pob džio straipsni „Vil-iai“, „Draugijai“ ir Seinuose leidžiamam „Šaltiniui“. Ta iau, kai prad jo eiti „Ateitis“, jo paties žodžiais, jis nuo 1911 vasario m n. ir beraš ten vairiausiomis temomis. Dažniausiai tada Dovydaitis ne-pasirašin jo pavarde, bet vairiomis slapy-vard mis.

Šiaip buvo pad ti pamatai „Atei iai“, ku-rios skaitytojai m burtis kuopeles, va-saromis (nuo 1911) rinktis slaptus suva-žiavimus ir vadintis ateitininkais, taip kaip „Aušrin s“ skaitytojai vadinosi aušrinin-kais.

Uoliai Dovydaitis r m „Atei“, iki 1912 met galo vis einan i neapmokamu „Draugijos“ priedu. Nuo 1913 m. „Ateitis“ pasidar savistovus laikraštis. Jos redak-torium ir leid ju vis dar buvo Jakštas-Dambrauskas, bet faktin redagavim ša-lia E. Draugelio ir Vytauto Endziulai io. ved Dovydaitis, kuris pats gamino dau-giausia straipsni .

Dovydai iui iš Maskvos 1913 m. ruden persik lus Vilni , s lygos ir tuo atžvilgiu pager jo dar labiau. Dovydaitis Vilniuj tu-r jo imti redaguoti „Vilt“. Gal kas pak-laus, kod l jis, neužbaig s savo moksl filosofijos fakultete, tur jo b ti specialiai parkviestas iš Maskvos? Štai paaiškinimas!

9. Kad „Viltis“ neapvilt . — Akivaizdo-je lietuvi visuomen s ankstyvo susiskal-dymo, Tumas-Vaižgantas 1902 m. buvo ra-š s „T vyn s Sargo“ l nr.: „Dar tebesame atspindis svetim j id j , nuosavos tikrai lietuviškos id jos sulig aguonos gr do te-tur dami“. Bet kun. Tumas iš to padar tokias išvadas, jog reikia eiti **vidurio** ke-liu „išrandant bendr , grynai lietuvišk , kult rišk darb“. Tas m s tautinio atgi-mimo didysis romantikas ir par m Anta-n Smeton , ieškant tokio vidurio ir taip vad. „vienyb s“ kelio. Tumas sumobiliza-vo l š , ir 1907 buvo išleista „Viltis“, Ener-

gingasis Tumas „Vil iai“ išlaikyti pinig buvo surad s ir suverbav s daugiausiai iš kunig . Ta iau metai po met m aišk ti, kad toji Smetonos redaguojama „Viltis“ j sud t vil i nepateisino. Joje, nors lei-džiamoj daugumoj už katalik pinigus, vis atsirasdavo katalikams nepriimtin daly-k . Ir štai. prasid jus ateitinink s j džiui, Smetona jame žvelg taip vadin. „tautin s vienyb s“ skaldym , ir „Viltyje“ pasisak prieš ateitininkus. Savo l šomis „Vilt“ pa-laik kunigai m susim styti arba kelti nepasitenkinim . Dalykai pri jo prie to, kad 1913 m. pus je laikraštis tur jo arba sustoti, arba užimti aiški linij katalik atžvilgiu. Buvo pasirinkta antroji išeitis. „Vilties“ pajininkai, kaip žinome, nutar publicist Smeton pakeisti jaunu Dovy-dai iu, nes laikraštis tur jo išlikti katali-kiškas. „Viltis“ nuo 1913 gruodžio l d. bu-vo paversta dienraš iu. Redaktorius Dovy-daitis dienraštyje, kurio paskutinis nume-ris iš jo 1915 rugs jo 19 d. Vilniuje jau esant vokie iam, spausdino savo publicis-tik , t. y., straipsnius aktualiais klausimais ir vairias smulkmenas. Bet tuo jis nesit-enkino.

Prie „Vilties“ Dovydaitis steig dom mokslo ir literat ros pried . Tai buvo žur-nalas. kur pats Dovydaitis beveik ištaisai vienas prirašydavo, ten d damas vairius mokslo ir filosofijos dalykus. Pasaul ži-riniai straipsniai iš kult ros filosofijos, iš istorijos, iš evoliucionizmo (buvo labai ilg-as ir domus straipsnis apie tariam gy-vuli prot ir t. t.), straipsniai iš lituanis-tikos. teik tam „Vilties“ priedui ne tik ta-da, bet ir v lesniais dešimtm eiais didel pagarb . Jis buvo tap s bibliografinė bran-genybe

10. Pirmaujantis veikloje ir direktorius „Saul je“. — Dovydaitis ne tik raš , jis ir veik , ir taip vis laik jis sugeb jo jungti rašym ir veikim . Šventai sitikin s, kad tik lietuvi moksleivi ir student išlaiky-mas katalikyb je gali garantuoti laimin-gesn ateit lietuvi tautai ir kiekvienam tikin iajam. Dovydaitis vis daugiau ir dau-giau t darb sitrauk ir j organizavo. Jau buvo aišku, kad jis buvo pats žymiau-sias r m jas raštais „Ateities“ nuo 1911 iki 1915 balandžio m n. (tada „Ateitis“ d l karo aplinkybi sustojo). Vykdam Liuve-ne susik rusios lietuvi katalik s jungos nutarim , 1911 Dovydaitis pasidar naujos

Lietuvi Katalik Student S jungos pirmininkas (1).

Prieš pirmąjį Didįjį karą moksleivi ateitinink ir student veikloje buvo dar keletas kunig (pirmojo eilį Kuraitis. Reiny). Tačiau Dovydaičio vaidmuo buvo pirmaujantis. Ne kas kitas, o jis neš pirmasis jiems taisyklų, kuris turėjo žiebtį ir sustiprinti jau nykstančią religijos dvasią. Dovydaitis jau organizuoti ne tik moksleivi ateitinink konferencijas Kaune ir Vilniuje, bet ir katalikus studentus, kurių 1912 jau buvo 50.

Vokiečių okupacijos metu Lietuvoje pasiliko ir tapo nariu Vilniuje lietuvi komiteto šelpti nukentėjusius nuo karo, Dovydaitis 1915 ruden turėjo vykti Suvalkų apylinkes ir susipažinti su karo padarytais nuostoliais. Grįždamas jis užsuko Kauną ir į tą vietą lietuvi veikėjai buvo pakviesti vadovauti būkuriams lietuvi gimnazijai. Tad 1915 metų rugsėjo mėnesį, iš Vilniaus su šeima parvyko Runkius (dar būdamas Maskvoje Dovydaitis buvo vedęs), jis nuo 1916 direktoriavo „Saulės“ draugijos steigtoje pirmoje lietuvi gimnazijoje Kaune. Priešindamasis okupant pastangoms gimnazijai vokiečiai, 1917 Dovydaitis iš direktoriaus pareigų buvo atstatytas, paskui vėl paliktas, uždujus sumokėti 100 marki pabaudos. Jis paliko gimnazijos direktorium ir kai 1920 „Saulės“ draugijos gimnazija perėjo valstybės žinion ir gavo Kauno I gimnazijos vardą.

Iš jo pedagogus, Dovydaitis dar labiau sutapo su ateitininkais. Kai nuo 1916 liepos mėn. Kaune prelatas Dambrauskas vėl mums leisti „Ateit“, Dovydaitis vėl buvo pats artimiausias bendradarbis. Šitaip jis auklėjo ir auginė moksleivi tarpe ateitininkus. ir kai 1920 m., vadinasi, po dešimties metų nuo ateitinink sąjūdžio pasirodymo buvo suorganizuotas pirmasis jubiliejinis ateitinink kongresas Kaune, Dovydaitis buvo to iškilmingo suvažiavimo siela, šalia kitų ateitinink pasauliečių (K. Eizauskas, Dr. L. Bistros).

Toliau ne vienas ateitinink kongresas, ne viena moksleivi ar student ateitinink konferencija jau niekada nepraeivė, kur prof. Dovydaitis nebus aktyviau pasireiškęs, kur jis nebus skaitęs paskaitas, ar sakęs sveikinimą kalbėdamas, išvirstančią atskiras paskaitas.

Turbūt, niekada nebus galima sudaryti

tikslų itinerarą, t. y., kelionis su rašytojais su tiksliais datomis, kur, kiek ir kada profesorius Dovydaitis per 20 su viršum metų yra aplankęs rajonini ir kuop šventi, kiek jis yra laikęs paskaitas, prakalbė, sveikinimą, kiek jis pagaliau yra kalbėjęs nuo 1930 m. slaptuose moksleivi ateitinink susirinkimuose ar didelio pasisekimo turėjusiose agapose. Mūsų aplinkybomis niekas pagaliau nebesuskaičiuos, kiek prof. Dovydaitis moksleiviams ir studentams ateitininkams yra prirašęs privačių laišku, kiek jis yra išdalinęs individualių pašalpų.

11. Žodis, daina ir sportas. — Toje nuostabioje Dovydaičio veikloje pirmoje vietoje stovi jo svarus žodis, nes kalbėjęs jis yra daugiausia. Tačiau jis yra kalbėjęs ne vien ateitininkams, bet ir kitoms katalikiškoms organizacijoms: katalikams moterims, pavasarininkams, krikščionims darbininkams. Dovydaitis nevengdavo ir atsitiktinai progas pasakyti kalbėdamas. Štai kartą, rodos, 1935 jis vyko Žemaičius ir pakeičiui pamatinti žmonius, kurie buvo apstoję šventinam kryžius. Dovydaitis sustojo, pasakė ilgą žmonius didelį spūdį padariusi kalbėdamas, o paskui, nežinti dideli prašymai pasilikti vaišius, jis vyko toliau. Tokiu domiu atsitikimu Dovydaičio gyvenime yra buvę daugiau, bet kas šiandien juos visus gali išpasakoti.

Vis tai būdavo iš krikščioniškai grynų Dovydaičio sielos plauki prakalbė, paskaita, ar sveikinimą žodžiai, gilios ir originalios mintys, dažniausiai paimitos iš tos pačios dienos mišios Epistolos ir Evangelijos tekstų. Šituo būdu reikiusi tikroji Dovydaičio apaštalinimo dvasia, kuriai jis ras-

(1) Iš to laikotarpio, t. y., kada ideologiškai gimė ateitinink sąjūdis, buvo labai domios Dovydaičio korespondencijos su prof. Kuraičiu. Ji sudarė daug ilgų laišku. Tačiau 1940 m. bolševikų okupacijos vasarą ji nelaimingai būdavo žuvo. Tą korespondenciją būtų padėjus autentiškai nustatyti, kas pirmasis yra kvėpatas taisyklų, kuriuos greitai gavo apvalkalą pirmuosiuose „Ateities“ numeriuose. Po trečiojo ateitinink kongreso, vykusio Kaune 1930 birželio mėnesį, Dovydaitis bandė „Darbininke“ rašyti savo atsiminimus. Tačiau šitą numerį dabar mes ir neturime.

davo vairiausi form . Kaip matome, Dovydaitis nebuvo vienišas ir užsidaręs eremitas ar koks vienuolis mintytojas, kuris pri j s prie tikr j tiesos šaltini ir si-raus s giliuose šuliniuose b t sau juos pasilik s ir vienas pats juos s m s. Dovy-daitis toks nebuvo nei savo gyvenimu, nei savo mokslu. Jis buvo apaštalauojas vi-suomenei. jis buvo perd m socialus žmo-gus. Jis susidraugaudavo su žmogum, jis dažn nepaž stam užšnekindavo ir užim-ponuodavo jam savo demokratiškumu. To-kiam bendravimui jis tur jo vairiausi form . Mokslo, ir kaimo jaunimo tarpe jis buvo linksmas, iškyl metu jis nevengda-vo sportuoti, lenktyniauti, o ypa . m gdavo padainuoti. Dain Dovydaitis mok jo la-bai daug, tik kiekvienos j tur jo b ti iš-dainuoti visi posmai, ir jis protestuodavo, kai dainos pilnyb b davo žalojama. Dovy-daitis žinojo visoki špos , juok . Tiesa, kartais jo pasakojimo forma b davo jovia-liška ar gruboka. Bet tame šurkštokame s moįyje reišk si visa jo neišsemiama en-ergija, kuri jis aukojo Lietuvos katalikiš-kam jaunimui. Reikia neužmiršti, kad Do-vydaitis moksl at jo jau pa g j s kai-mietis ir tuo kaimiškumu daugiau ar ma-žiau dvelk vis laik , tai pritaikydamas savo kalboje liaudies s moj , vairius ma-žai kam žinomus posakius, tai pats nesi-drov damas pavirsti kaimo žmogumi savo elgsenoje.

12. Atspara prieš totalitarizm — Ypa-ting . tiesiog didel nuostab kelian i veikl Dovydaitis išvyst totalitarinio reži-mo, t.y., tautinink valdymo laikais. Anuo metu negausi valdžios grup steng si suly-ginti, suniveliuoti vis politin bei visuo-menin gyvenim . katalik organizacijos buvo paži r ta, kaip didel kli t tokioms pastangoms, tokiam suvienodinimui.

Šitokioms tendencijoms Dovydaitis visu savo temperamentu m priešintis, ir nuo 1930 išvyst tok aktyvum , kuris iki tol jo gyvenime nebuvo dar paž stamas. Tad visuomeniniame Dovydai io darbe reik t paskutin dešimtmet (iki 1940) laikyti at-skiru laikotarpiu, kuriam b t užrašas: „visos mano j gos katalik jaunimui, krikš-ionims darbininkams ir pavasarinin-kams“.

Juk niekas kitas, tur b t, taip skaudžiai neišgyveno ir neatjaut moksleivi ateiti-nink organizacijos uždarymo, kaip j t -

vas, augintojas ir visada r pestingiausias priži r tojas. Jei anks iau Dovydaitis sky-r jiems daug d mesio, tai nuo uždarymo moksleiviai ateitininkai pasidar jo di-džiausias sielos r pestis. Ir iš vis ano me-to veik j , kuri šalia Dovydai io ir jau-nesn je kartoje m atsirasti, jis slaptam moksleivi veikimui aukojo daugiausia sa-vo laiko, energijos ir savo l š .

Jis surado visokiausi b d remti ir vi-sai organizacijai, ir atskiriems jos veik -jams. Su dideliu atsid jimu Dovydaitis su-sirašin jo su vyresni klasi moksleiviais-moksleiv mis. Toji jo korespondencija bu-vo labai plati ir gausi. Nevienam jis yra paraš s k li met laikotarpyje po kelias-dešimt laišk . Ne vien raštu, laiškais, bet ir gyvu žodžiu, savo asmenišku pasirody-mu Dovydaitis palaikydavo jaun idealis-t dvasi . Paprastai jis dalyvaudavo Kau-no kuop susirinkimuose su paskaitomis-kalbomis; o sekmadieniais vargu kada jis likdavo namie. Susid j s prast lagaminu-k , kur niekuomet netrukdavo kan. Saba-liausko maldaknyg s „Šlovinkim Viešpat “, nes joje buvo kalboms reikalingi sekma-dieniniai šv. Rašto tekstai, Dovydaitis iš-vykdavo. Išvykdavo jis dažnai ne vienas. Kokios nors moksleivi kuopos metin s švent s ar v liavos šventinimo iškilm ms sustiprinti ir nuotakai pakelti, Dovydaitis savo l šomis suorganizuodavo vis ekskur-sij student ateitinink sunkvežimiu, au-tobusu ar traukiniu. Toki šven i metu pats Dovydaitis rodydavo giliai praktikuo-jan io kataliko pavyzd , taip. kaip jis vis savo gyvenim netik kalb jo žodžiais, bet rod ir pavyzdžiais. Jis buvo visada uolus ir praktikuojantis katalikas, ir religin mo-ment visada pabr ždavo savo kalbose, ku-riose nurodydavo nuo 1936 m. vis labiau ir bolševizmo pavoj .

Kai Kaune b davo suorganizuojami slap-ti kursai moksleiviams ateitininkams, at-vykusioms iš provincijos, Dovydaitis tam skirdavo ypating d mes . Jis visus tuos. ypa , kuriuos nuži r davo esant reikalin-gus paramos ir iš kuri tik davosi, kad ga-li išeiti katalik jaunimo vadai, labai šiltai globodavo, dažnai perimdavo j šalp . O šiaip kiekvienas suvažiavimo dalyvis su jo užrašu ir parašu gaudavo knyg . Štai, 1932 m. jis 50-60 tokios konferencijos dalyvi išdalino vairi knyg . Mergait s, pvz., ga-vo Hardy Schilgen „Tu ir Jis“ ir Pe kaus-kait s „Motina Aukl toja“ . Ir taip b davo

ne vien kart .

Be kitko, ger pasirošim lietuvi katalik inteligento šeimai Dovydaitis visada laik pasyrbu dalyku. Jis pats dalyvau-davo šeimynin se švent se, b davo dažnas k mas ateitinink šeimose, jis net savo vie-šose kalbose dažnai paliesdavo šeimos ir priauglio klausim , nors jis pats, — tarp tiek daugyb s darb ir užsi mim, — nepakankamai begal jo kreipti d mesio paties savo šeim . Galima taip pasakyti: Dovydaitis aukl jo, globojo ir ideologiškai stiprino daugyb s kit t v jaunim , sa-vuosius vaikus atkreipti d mes nebeužtek-damas laiko (2).

Metai iš met Dovydaitis palaik ir visa širdimi puosel jo taip gražiai sužydus slapt moksleivi ateitinink veikim . Slaptuose moksleivi ateitinink Centro valdybos pos džiuose Dovydaitis, skirda-mas tai moksleivi veiklai ypating d -mes . nuo 1933 m. buvo nuolatinis dalyvis. Kiek teko patirti, 1933-36 m. laikotaryp Dovydaitis n ra apleid s nei vieno slapto centro valdybos pos džio (žinia iš Onos Girniuvien s).

13. „GAMOS DRAUGO“ IŠVYKOS

Vasaromis Dovydaitis nuo 1932 iki 1937 vis ruošdavo populiarias „Gamtos Draugo“ ekskursijas. J metu vykdavo ir slaptos moksleivi ateitinink konferencijos, b -davo išrenkama nauja centro valdyba.

Per tokias ekskursijas Dovydaitis, kurio mokslin aureol ir autoritetas mokslei-viams teikdavo didelio malonumo, prisa-kydavo ore tiek daug kalb , kad jis gr ž-davo užkim s, prakalb j s bals ; o jauni ateitininkai per tokias keliones ne tik susi-gyvendavo, susidraugaudavo, bet sutvirt -davo ir ideologiškai, pakilusiom nuotai-komis ir labiau pažin krašt , patenkinti skirstydavosi.

Savaj krašt Dovydaitis nepaprastai myl jo. Jis ekskursuodavo ir kitus ragin-davo tai daryti. Sakydavosi išsirink s to-ki graži viet Dz kijoje, kur nor jo b ti palaidotas. Ta iau jam nebuvo lemta pas-kutiniam žemiškam poilsiui prisiglausti taip numyl toj t vyn j.

„Gamtos Draugo“ ekskursijose, kurios moksleiviams buvo didel švent . Dovydai-tis ne tik kv pdavo gamtos meil , bet stip-rindavo ideologiškai, nevengdamas giles-n s minties prakalb . Be abejo, neb davo pamirštama ir religin dalis. Ne kart pats

Dovydaitis tokiais atvejais Mišioms patar-naudavo. Dovydai io pasamdytas Nemuno garlaivis (visada „K stutis“) veždavo piln laiv moksleivi , (kartais iki 200), pro Zapyšk , Veliuon , Jurbark , kur b -davo sustojama nakvynei. Kit dien pie-taujama pas Jank (Bit nuose), aplanko-mas Rambynas, uždegamas aukuras. Ant-roji nakvyn b davo Nidoj. S jungos konfe-rencija Juodkrant j. Tre ioji ekskursijos diena baigdavosi Klaip doj, kur b davo sustojama porai dien , išplaukiama atvi-r j r , apži rimas uostas, mon s. Eks-kursija baigdavosi Palangoje, iš kur b da-vo ruošiamos dalin s ekskursijos Švent -j , Papil ir kitas Žemai i vietas (3).

Dovydaitis toki ekskursij metu su moksleivi jaunimu ypa suart davo, jis tada ypa nuži r davo, kuris iš j tinka vadovavimo darbui ir pasiteiraudavo, ku-ris yra reikalingas paramos. Ir jis pats daugel j yra ištis met eil — jau kaip

2) Savi vaikai buvo pavesti žmonai, kilu-siai iš to paties „sakuotnugari “ krašto, nepasirošusiai aukl ti inteligent šeim . Šitas klausimas buvo Dovydai iui skau-dus nepasisekimas. Neanalizuodami pla-iau to fakto, turime pasteb ti, kad. šito-ki šeimynini santyki akivaizdoje užau-go sumies ion j ir kai kurie net nukriškš-ion j . nors ir gana gab s Dovydai io vai-kai. Šit tragedij Dovydaitis pats jaut .

3) Šalia šios didžiosios ekskursijos, mokslo metams pasibaigus, b davo rengiamos ma-žosios „Gamtos Draugo“ išvykos, kurias atvykdavo pats prof. Dovydaitis, kiti atei-tinink centro, student atstovai ir beveik vis Lietuvos gimnazij atstovai, o iš arti-mesni mokykl suplaudavo dideli skai-iai. Pav.. 1933 m. toks gavius s skrydis bu-vo prie Tauragn , ežeru nuplaukus Taura-pilio piliakaln , pusiasal , o 1934 m. Anykš-i šilelyje, aplankant vysk. Ant. Bara-nausko kl tel , jos sarg —rašytoj A. Vie-nuol , k tik išleidus „Viešni iš Šiaur s“. S skridžiuose b davo sp dingos pamal-dos, prakalb , dain , lauž , sporto, vai-rum ir t.t. Tai tikros jaunimo vispusiš-kos atgavios dienos, po kuri , kupina gra-ži sp dži , moksleivija pasklisdavo va-sarai t viškes.

Red.

studentus Kaune — globoj s ir individualiai šelp s.

Toji Dovydai io globa nebuvo oficialus dalykas. Jei k jis globodavo, tai jis globodavo jautriai, atsid j s visa širdimi, ypatingo d kingumo nejuokdamas. Toks globotinis — globotin jausdavo j lyg t v . Visi ar iau pažin Dovydait gali paliudyti, kad jis apskritai savo sielos gilumoje buvo labai jautrus ir švelnus žmogus.

sitrauk s tok apaštalavimo darb Dovydaitis vis daugiau ir daugiau susirasdavo pareig . Iki 1920 m., kaip žinome, jis buvo r pestingiausias ideologini straipsni teik jas „Atei iai“. Nuo 1921 m. jis m leisti moksleiv ms ateitinink ms atskir laikraš t l „Naujoji Vaidilut“, domiai ir turtingai j redaguodamas iki 1925. Nuo 1930 m. „Naujoji Vaidilut“ pasidar moter inteligenti žurnalu ir jo iki bolševik okupacijos 1940.

14. Tarp Šalkauskio ir Pakšto

Iki 1927 m. Dovydaitis buvo visos ateitinink organizacijos formaliai nerinktas vadas. J pakeit prof. Stasys Šalkauskis, dav s organizacijai nauj išorin konstruktyvi form , ir tuo b du Palangos reorganizacin j konferencijoj 1927 m. pats tapdamas pirmuoju Ateitinink Vadu. Atrod , kad nat raliai tokiu federacijos Vadu tapti teis tur jo priklausyti Dovydai iui. Pats Dovydaitis yra t Palangos konferencijos, sakytume, duot „antaus“ skaudžiai pajut s ir išgyven s. Tik nepaprastai didel jo meil ateitininkams neleido jo nuošaliau pasitraukti, ir Dovydaitis, kaip žinome, dirbo ir toliau.

ia reik t truput paaiškinti, kod l tada gaus s Kauno universiteto ateitininkai studentai Palangos reorganizacin je konferencijoje buvo pad j visas pastangas pamatyti naujai reorganizuotos ateitinink organizacijos priekyje stovinti savo populiarumu pa ioje aukštj je prof. Stas Šalkausk . Atsakymas yra paprastas. Kam tada neimponavo Šalkauskio didelis autoritetas universitete, jo nepaprastas pasiseikimas paskaitose, jo ideologinis gilumas, jau nekalbant, sakytume, apie tobul savo išorini form apvaldym , išsiaukl jim ir t. t. Ateitinink studentija skait labai dideliu laim jimu matyti j savo vadu. Šalkauskis pakluso, o Dovydaitis nu jo dirbti su moksleiviais, kuriems Šalkauskis vis laik paliko ne kandamas ir tam tikra pras-

me svetimas, nes Šalkauskio akademiškumas ir toji idealin plotm , kurioje jis atsi-stodavo, moksleiviui sunkiau prieinama.

1930 m. birželio m n. kongrese Kaune Dovydaitis buvo formaliai pastatytas kandidatu Federacijos vadus šalia prof. Dr. Pakšto. Paskutinysis buvo gyvas savo naujais sumanymais, moderniškais š kiais, ir daugeliui atrod , kad jis b si s pats judriausias veik jas. Nevienas studentas tada, tarp kuri buvo vedama slapta rinkimin propoganda, man , kad Pakštas yra daug modernesnis, gyvesnis ir platesnis šalia tokio Dovydai io, kuris studentuose buvo laikomas jau senstan iu, kai kam kyr jusiu ilg kalb sakytoju, priešu moderni j šoki . O pagaliau, žinoma, visus tuos studentus, kurie paskubomis teieškojo dailaus žodžio, puikios išorin s formos ir ypa elegantiškos laikysenos, Dovydaitis užimponuoti negal jo.

Bet „ateitinink t vas“ ir š kart sm g kantriai, krikš ioniškai pri m . Kaip žinome, jis prad jo su moksleiviais ateitininkais dar glaudžiau bendradarbiauti, o už jus slapto veikimo metams, pasidar tikruoju-faktiniu ateitinink vadu, be kurio tas slaptas veikimas ne sivaizduojamas ir, gal b t, t t buv s ne manomas.

15. Su darbininkais ir „Darbininku“

Atskirai reikia pamin ti Dovydait , kaip krikš ioni **darbinink** veik j , kur jis nurod b simiems ateitininkams darbo srit , su kuria, šalia Dovydai io, reikia pamin ti. buvo sutap be laiko mir a. a. V. Endziulaitis (1919), a. a. Dr. Pr. Dielininkaitis (1943 ir J. Katilius. ia reik t poros paaiškinim .

1926 m. Lietuvos politikiam gyvenimui buvo keliais atvejais lemtingi. T met pavasar buvo nauji seimo rinkimai, kuri rezultatai pakeit ligtolin Seimo daugum , o tuo pa iu ir vyriausyb . Ypa per tuos rinkimus stipriai nukent jo krikš ioni darbinink — Darbo Federacijos pad tis. Iš 12 atstov j nauj Seim tepra jo penki. Tai stipriai paveik ir organizacijos mases, ypa kad kai kurie buv atstovai dabar skub jo keisti savo nusistatymus ir derintis prie nauj v j .

Lietuvos krikš ioni darbinink s j dis buvo užplauk s ant seklumos. Tie, kurie tada jaut d l s ant džio likimo atsakingum , dair si, k gal t stipriau atsiremti. Ir t ja atrama tapo Dovydaitis. Jau 1927

m. jis buvo kooptuotas Darbo Federacijos centrini vadovyb ir pasidar „Darbininko“ bendradarbis. Nuo to meto Dovydaitis yra glaudžiausiai susijęs su tolesniu Lietuvos krikščioni darbinink organizuotu veikimu. Ypa nuo 1934 balandžio 8 d., kai jis pats, aplinkybms susiklojus, turėjo stoti to s j džio priekyje, pats tapdamas jo pirmininku.

Nežinti gausybės visoki pareig ir darb , Dovydaitis visada rado laiko atsidėti ir krikščioni darbinink s j džio veiklai, tiek dalyvaudamas susirinkimuose, subvimuose, parengimuose, tiek ir spaudoje. Ir paskutinis 1940 m. gegužis mėn. Vilniuje vykęs krikščioni darbinink s j džio suvažiavimas Dovydaitis buvo išrinktas centro vadovyb m **Dovydaitis yra tas, kuris Lietuvos krikščioni darbinink s j d ne tik nuo seklumos nuyr , bet išved j s kmingai platesnius vandenis ir taip buvo iki 1940 m. sutem .**

Ypa daug darbo ir rpes i Dovydaitis turėjo, kai 1928-29 krikščioni darbinink s j dis, ypa „Darbininkas“, užėmė kietą poziciją prieš tautinink režimą, ir kai eil s j džio veik j atsid r arba Varni koncentracijos stovykloje arba buvo ištremiti iš savo gyvenamos vietos kur nors provincijos užkamp policijos priežraiai. Vienu laiku apie pusmet Dovydaitis patiriam vienam teko visa našta, ir jis nenuleido rank . Didesnioji dalis „Darbininko“ b davo jo plunksnos. Dažnai b davo taip, kad jau laikrašt belaužant paaišk davo, kokios skilties tr kumas, nes cenc ra negailestingai daug ko nepraleisdavo. Tada b davo skambinama Dovydaitis. Ir jis per koki valand jau kviesdavosi pasiimti reikaling medžiag . Tuometinis reikal ved j (J. Katili) jis šypsodamasis kitaip nevadindavo, kaip egzekucininku ir teroruotoju, bet nebuvo atsitikimo, kad jis b t atsiskak prašomas padaryti.

Tada ir finansin Darbo Federacijos pad tvis buvo sunki. Dovydaitis nuolat žiruo davo už „Darbinink “ spaustuvei vekselius, pats r pinosi j išpirkimu. 1934 pavasar „Darbininko“ finansinei pad aiai stipriai pašlijus, Dovydaitis ryžosi j perimti savo globon, tapo jo redaktorium ir reikal išgelb jo. „Darbininkas“ išsilaik ir pamažu atkuto. Duodamas nauj id j , Dovydaitis ypa steng si darbininkijos organizavim ir vadovavim traukti jaunesnius ateitininkus. Reikia pripažinti, kad ta-

tai buvo nelengva, nes pastaraisiais nepriklausomo gyvenimo metais Lietuvos jaunimas nebuvo pasinėš s visuomenin darb . Tai iau ir šiuo atžvilgiu Dovydaitis o pastangos nebuvo tuš ios. Eil student ateitinink buvo traukti darb , ypa „Darbininko“ bendradarbius. Jei kam kilt klausimas, kod l žymusis mokslo žmogus Dovydaitis jo Lietuvos darbo žmoges, atsakymas yra aiškus: katalikiškojo apaštalavimo reikalas, **iki tol lietuvi katalik inteligent darbininkuose stipriai apleistas**, diktavo eiti ir dirbti. Tad Dovydaitis jo nesvyruodamas ir traukdamas darb kitus.

16. Vieša, slapta veikla, policija, kal jimas. — 1930 m., t. y., tuo laiku, kada ypatingai buvo paastr j s tautinink r žimo noras užgniaužti visuomenin katalik veikl , Dovydaitis tapo ir Katalik Veikimo Centro (t. y., Katalikiškos Akcijos) pirmuoju vicepirmininku. Vadinasi, šalia savo veiklos ateitininkuose jis vis daugiau ir daugiau dalyvaudavo ir kit katalik organizacij darbe, ypa pavasarinink veikloje. Ateitinink , ypa moksleivi veiklai, Dovydaitis daugiausia atsid davo mokslo metai. O vasaros b davo skiriamos pavasarinink suvažiavimams, j rajoniniams kongres liams, j švent ms. Ir pavasarininkuose tada Dovydaitis buvo tap s neoficialus j vadas. Beveik kiekvienas platesnis katalik jaunimo subuvimas nuo 1932 m. be Dovydai io neapseidavo.

Šioje vietoje, nebemin damas daugiau fakt , noriu atkreipti d mes vien Dovydaitis o visuomenin s veiklos bruož . Toji veikla daugiausia buvo skiriama jaunimui, ir pirmoji eil j, šviesos besiekiam iam, tiesos ieškoti bepradedan iam jaunimui; apskritai, ta veikla buvo skirta, jei taip galima pasakyti, tiems patiems sluoksniams, kuriems yra daugiausia pagund ir daugiausia pavoj nueiti gyvenimo klystkeliais. Jei Šalkauskis savo asmenybe spinduliavo ir veik tik subrendusios intelektualin s kult ros šviesuomen s sluoksnius, tai Dovydaitis yra jo savotiškas antipodas ir sykiu integralus prat s jas pla iuosius sluoksnius ir pirmuosius mokslinimosi žingsnius bežengiant jaunim .

Ano meto r žimo s lygose veikimas Dovydaitis o vis labiau sunk jo. Bet ir konferencijose ir suvažiavimuose sugeb davo labai domiai ir prieš ano meto policijos

cenz r gudriai užmaskuotai sakyti savo kalbas ir skaityti paskaitas. Jis Dovydaitis buvo nepasiekiamas meisteris. Suvažiavimuose s d siauro išsilavinimo valdininkai-steb tojai dažnai nesusigaudydavo, kai susirinkusieji tas kalbas puikiai sprasdavo ir darydavo sau išvadas. Bet kartais Dovydaitis kalba jau b davu tokia aiški, kad policijos pareig n as pakildavo nuo k d s, tikslu uždaryti konferencij . Tai pasteb j s, Dovydaitis nubanguodavo kalb kita kryptimi, kol v l užliedavo nauj , stipri sakini bang , pastatani policijos valdinink v l neaiški pad t ir v l laukiant momento pakilti ir tarti griežt valdžios atstovo žod .

1932 m. pavasar katalik organizacij ir valdžios santykiuose buvo prieita prie didel s kriz s. Prieš pat šv. Petr ir Povil buvo padarytas tarptautinis skandalas, d l kurio kiekvienas geros valios lietuvis ir šiaudien turi g dytis. Popiežiaus nuncijui ark. Bartoloni buvo pranešta, kad jis es s nebepageidaujamas asmuo („persona ingrata“), ir jis buvo labai skubiai išvarytas iš Lietuvos. Šitokioj kaitintoj atmosferoj Dovydaitis liepos m. n. 10 d. Marijampol s rajono pavasarinink kongrese sak kalb . Už trijų dien Marijampol s komendanto jis buvo nubaustas 3 m. n. kaljimo „už kurstym vienos dalies prieš kit ir prieš vyriausyb , pasakant 1932. VII. 10 pavasarinink kongrese Marijampol je agitacinio pob džio kalb “. Po kongreso kaip tik Dovydaitis vyko su „Gamtos Draugo“ ekskursija Nemunu. Iš tos ekskursijos jis tiesiai buvo suimtas ir patalpintas Bajor kal jim (prie Kretingos). Pus m nesio (VII. 14 — VIII. 1) Dovydaitis ten iškal jo, o paskui vis rugpi io m nes (2. — 30. VIII) buvo laikomas Marijampol s kal jime. Ten Dovydaitis, be kito, susipažino su komunistais kaliniais. Tur jo su jais domi diskucij ir j tarpe apaštalavo. Ano meto „Ateityje“ buvo d - ta k tik iš kal jimo išleisto, sulysusio ir barzdoto Dovydaitis fotografija.

Bet Dovydaitis vis veik toliau, labiausiai atsid damas moksleiviams ateitininkams, nors ir ia jis susilaukdavo valdžios nemalonum . Pvz., d l dalyvavimo moksleivi ateitinink susirinkime Raseiniuose 1934 spali 28 Švietimo Ministerio buvo sp tas. Dovydaitis veikla vis labiau buvo sekama sekli . Reik davo imtis visoki gudrybi . Tarp j galima pamin ti kaip, rodos, 1935 m. ruden Panev ž buvo ateitinink švent , kurioje buvo sugalvota prof. Dovydait kreiptis kaip „prof. Dr. Dielininkait “. Slaptas seklys ir praneš - jas policijai iš moksleivi tarpo, iki tol gerai nepažindamas veido, paraš , kad Panev žy dalyvavo ir moksleiviams ateitininkams kalb sak Dr. Dielininkaitis. Kai policija prie šio prikibo už taip vad. „antivalstybin “ kalb , šis labai lengvai išsisteisino, nes tur jo rodym , kad tuo metu buvo Kaune. Šio gudraus triuko saugumo policijai nepasisek išsiaiškinti, ir Dovydaitis gal jo dirbti toliau.

Dovydaitis ne tik pats veikdavo, lankydavo kuopas, sakydavo kalbas j švent se, bet jis organizuodavo, rinkdavo veik jus, sugestionuodavo sendraugius ateitininkus mokytojus, kapelionus. Ypa jis sielodavosi, kai pasitaikydavo neveikl s kapelionai.

Iki jo aus nekart buvo at j skundai, kad Šiauli gimnazijos kapel. kun. M. Grubys nepadeda ateitininkams. Dovydaitis 1935 lapkri io 4 d. tam kapelionui paraš griežtok privat laišk . Tas, sižeid s ir pasikarš iav s, susirašin jim parod Švietimo ministerijos pareig nui. Visa ko-

Prof. Dovydaitis su barzda
Prof. P. Dovydaitis iš j s iš Bajor ir
Marijampol s kal jim .

respondencija ištisai buvo paskelbta „Lietuvos Aide“, žinoma, su reikalavimais Dovydait nubausti. Iš ties, 1936 sausio 16 Dovydaitis iš universiteto buvo atleistas ir grįžtas tik už mėnesio (vasario 16), prieš tai (1936. I. 23) pačius iš jo raštišką pažadą „jokios veiklos moksleivių ateitinink tarpe nuo šiol nevaryti“.

Kai už metų viliu pasirodė Lietuviškos Enciklopedijos tomas, kuriame buvo kondensuota paduota prof. Dovydaitis biografija, ten buvo išcituotos ir Marijampolės komendanto, ir raštiško pažado ištraukos, aprašant tuos incidentus. Valdžiai ir cenzurai, kurių ne kiekvienas Lietuviškos Enciklopedijos siuvin vartydavo, buvo nemalonumai. O kunas, Grubys Lietuviškos Enciklopedijos redakcijai reikšmingą griežtą protestą.

To dešimtmčio (nuo 1930 — 40 m.), kada Dovydaitis ypač gyvai reikšmingi visuomeniniai veiksmai, visuomeniniai santykiai susidėjo iš vairių daug energijos ir nervų pačius ir pesių katalikų veiksmams. Dovydaitis tuos rūpesčius labiausiai išgyveno. Visų jo reikalavimų viršūnėje buvo moksleiviai ateitininkai, krikščionys darbininkai. Visiems tiems darbams Dovydaitis negailėjo nei savo sveikatos, nei savo lėšų, nei savo energijos ir taisyklės. Tai buvo Lietuvos žemėje tikrasis apaštalautojas, tikras šv. Pavilo sekėjas, su jo obalsiu.

Šitame labai probiškiai paliestame Dovydaitis veiklos apybraižė. Kur tremtyje padaryti pilnesniu gal ir sunku būtų, reikėtų dar priminti Dovydaitį kaip profesorių.

IV. DOVYDAI IO MOKSLINĖ VEIKLA IR JO ŽURNALAI

17. Politiniai žingsniai. — Esame minėję truputį Dovydaitį, kaip Lietuvos Tarybos narį. Politiniam darbui Dovydaitis niekuomet nebuvo visa siela atsidavęs, bet jis dirbo tiek, kad kartais reikalavė būtinos aplinkybės. Kaip Vilniaus lietuvių konferencijos dalyvis vokiečių okupacijos metu (1917. IX. 18-23), Dovydaitis buvo išrinktas tada 20-ties asmenų Lietuvos Tarybų. Ir jis padėjo savo parašą po vasario 16-tosios akto. Dovydaitis veikė Lietuvos Taryboje yra bendras tarybos meto visų lietuvių švietimo veikimas. Atgauti, iškovoti Lietuvai nepriklausomybę buvo visų tikslas. Šitame darbe, jei taip galima išsireikšti,

nieko specialiai „dovydaitiško“ nepastebim. Jis derinosi tuos bendruosius ano meto politinio veikimo rūpesčius.

Paminėtinas dar kitas faktas iš Dovydaitis politinio veikimo. Kai 1919. I. 5 bolševikai už mėnesio Vilnių, mūsų vyriausybę atsikėlė Kauną. Atsistatydinus II-jam (Mykolo Šleževičiaus) ministerių kabinetui, Valstybės Tarybos prezidiumo pavestas (1919. III. 10), Dovydaitis už dvejus dienas sudarė iš eilės tris Ministrų Kabinetus. Tai buvo labai sunkus laikas. Skurdi ir naujakurios valstybės turėjo vairius rūpesčius: reikėjo gintis nuo bolševikų, reikėjo organizuoti savanorius ir t.t. Dovydaitis nepabėgo ir šito darbo, kada iš viso buvo neaišku, ar bolševikai neužims ir paties Kauno. Dovydaitis išbuvo ministerių pirmininku mėnesį (iki 1919. IV. 12). Kairieji ir liberalai Dovydaitis kabinetą pravarždė, uodavo „gyvojo rožančiaus“ kabinetu. Šitoj vietoj negaliu nepastebėti vieno dalyko: „Klerikalui“ Dovydaitis atsistojus Lietuvos valstybės priekyje, kai kurių valstybės staigvaldininkai mėginę sabotuoti, organizuodami streiką. Iš to fakto galime spręsti, kaip stipriai prieš nepriklausomybinius laikais buvo nukatalikėjusi lietuvių švietimo. (Šia proga priminsiu, kad 1917 m. Petrapilio seime kairieji nenorėjo kartu sudėti su katalikais prezidiume. V. Endziulaitis turėjo vieną tokią iš prezidiumo pasitraukti. O 1918 m. gale Vilniuje pirmame ministerių kabinate nesutiko jie kartu būti su kunigu ministru).

Kai dėl Dovydaitis mimisteriavimo, žinoma, reikia pasakyti, kad jis neturėjo kaip ir daugelis ano meto politikų, atitinkamą išorinį diplomatinį ir labai elegantišką manierą. Nuo jaunystės jis buvo labai paprastas, ir, sakytume, savo apsiėjime, kartais staigūs. Tokiu jis liko ir toliau, kai pasiekė aukštesnį mokslo postą. Nors Dovydaitis ir nežinojo diplomatinio protokolo, bet jis rodė, kad reikalui ir ypač pavojui esant, jis gali imtis sunkaus ir atsakingo politinio darbo.

18. Plačiausiose spaudos baruose. — Iš ministerio pirmininko posto pasitraukęs ir apskritai iš politinio darbo išjėsus, Dovydaitis grįžo dirbti gimnazijon pedagoginio, o drauge ir mokslininko darbo, su kuriuo jis daugiau nebesiskyrė. Mokslo Dovydaitis labai buvo ilgįsis nuo mažens. Dabar

jis gal jo juo vis labiau ir labiau užsiimti.

Jis rus Kaune aukštiesiems kursams, Dovydaitis 1920-22 m. buvo ten lektorius ir skait senov s filosofijos istorij . k rus Lietuvos universitet Kaune (1922. II. 16), branduolinis skirt profesori kolektyvas išrinko Dovydait mokomojo personalo nariu Teologijos-Filosofijos fakultete. Atsisak s nuo gimnazijos direktoriaus pareig 1922 mokslo met gale, Dovydaitis atsid - jo tik universitetiniam darbui ir jo kur tiems, redaguotiems ir beveik vieno prirašomiems žurnalams. Trumpai jo mokslin eiga buvo tokia: Penkis m nesius (1922. II. 20 - VI. 9) pabuv s docentu, jis birželio 9 buvo pakeltas ekstraordinariiniu profesorium, o nuo 1928 rugs jo 2 d. ordinariniu profesorium. 1928-29 jis buvo universiteto senato sekretorius. D l žymios ir gausios jo mokslin s veiklos Teologijos-Filosofijos fakultetas suteik Dovydai iui filosofijos daktaro laipsn . Reikia pamin ti, kad per eil met Dovydaitis universitete skait pirmoj eil je senov s istorij , senov s filosofijos istorij , religij istorij . Bet buvo ir kitoki jo skaitom moksl : vidurini amži filosofijos istorija, istorijos filosofi ja, pedagogikos istorij .

Prof. Dovydaitis visuomet, sakytume, tiesiog karštligišškai sek naujausius mokslo tyrin jimus, visada apžvelgdavo po ke liolik vairiausi jo specialyb s ir jam m gstam žurnal , visada jis patiekdavo naujausi speciali literat r ir jos išva das, nors ne visada bekreipdavo d mes reikiam paskaitos išd stym . Kas nežino, taip vad. „Dovydai io bibliotekos“, kurioje poros kambari ir dar koridoriaus ir laipt sienos tiesiog griuvo nuo knyg . Savo prenumeruojamiems užsienio žurnalams (o j didel dal Dovydaitis gaudavo ir Teologijos-Filosofijos Fakulteto ar univer siteto bibliotekose), jis vis laik beveik vis didel sien užiman i lentyn . Joje buvo r pestingai išd styta daugyb žurnal , labiausiai iš gamtos moksl srities. Tad, suprantama, kod l kiekvienu savo gretimos srities klausimu Dovydaitis pažino ar žinojo naujausi literat r ir jos neveng davo nurodyti prie savo bendradarbi straipsni .

Pats sistemingo kurso, universitetini paskait skaitymas nebuvo su jo prigimtimi sutap s. ia gal, be kitko, buvo ir ta priežastis, kad Dovydaitis skait tokius specialius kursus, kuriems buvo labai ma-

ža klausytoj . Senov s istorijai reik jo graik kalbos mok jimo, kurios universitete studentas nebenor jo mokyti s. Tod l kartais Dovydaitis šitam dalykui tur davo vien ar du studentus. Kaip katalikiško jaunimo švent se ir suvažiavimuose Dovy daitis buvo labai malonus visuomeninin kas, visada besireiški s savo s mojimui, savo prastomis kalbomis, taip universitete jis buvo kitoks: susir pin s, kartais paniur s, sakytume, net iš dalies nervingas.

Labiau negu sistemingam paskait paruošimui Dovydaitis savo j gas buvo skyr s visuomeninei kovai, apaštalavimui ir plunksnai. Dovydaitis nemažiau buvo plunksnos žmogus, kaip ir veik jas. Šitam darbui, ypa žurnal leidimui ir redagavimui, jis buvo skyr s daug savo j g .

Jeigu Dovydaitis savo visu veikimu, enciklopedizmu, savo minties gilumu ir id jiniu turtingumu turi tam tikro panašumo su didžiuoju lietuvi publicistu A. Jakštu prel. Dambrausku, tai savo plunksnos produktu ir žurnal suorganizavimu jis yra an pralenk s. Dambrauskui-Jakštui buvo pasisek prieš I D. Kar savo redaguojam „Draugij “ padaryti aukšto lygio žurnal u. Dovydaitis gi sugeb jo visus žurnalus, kuriuos jis redagavo ne tik išlaikyti, bet juos ir padaryti turiningais, aktualiais, domiais.

Štai dar 1918 m. jis steig pedagogin žurnal „Lietuvos Mokykl “ ir j redagavo iki 1924. Per tuos šešeris metus tame žurnale randi daug vertingesn medžiag , negu v lesnio redaktoriaus išleistuose tomuose. 1920 m. Dovydaitis steig gamtos ir gretim moksl žurnal „Kosmos“ ir j redagavo ištis 20 met , sugeb damas pritraukti vairi paži r gamtinink . „Kosmos“ buvo tikras Dovydai io mokslinis k - dikis, nors jo prenumeratori ir nebuvo daug. Nuo 1929 m. Dovydaitis prie „Kosmos“ buvo m s per devynerius metus (iki 1937) leisti dom gamtos moksl populiarizacijos pried „Gamtos Draug “. Jo skaitytojai buvo daugiausiai „Ateities“ prenumeratoriai, ir jie j gaudavo nemokami.

1921 m. Dovydaitis steig filosofijos žurnal „Logos“ (Žodis), kuris nuo 1923 m. tapo Teologijos-Filosofijos fakulteto organu, ir iki galo per 19-k met buvo steig - jo r pestingai redaguojamas. Jau buvo min ta, kad tais pat 1921-ais Dovydaitis buvo steig s mergait ms ateitinink ms žurnal „Naujoji Vaidilut “, kuri jis pats redaga-

vo penkeris metus. Tad vienu metu min t keturi žurnalai („Lietuvos Mokykla“, „Kosmos“, „Logos“, „Naujoji Vaidilut“) steig jas redagavo iš karto **visus keturis** žurnalus (nuo 1921 iki 1924). Bet nuo 1924 m. „Lietuvos Mokykl“ atidav s dr. Kl. Ruginiui. Dovydaitis Teologijos-Filosofijos fakulteto Teologijos skyriuj steig nauj žurnal „Soter“ (Išganytojas) ir j redagavo iki 1930, duodamas domi straipsni iš primityvi religijos ir apskritai daug medžiagos iš religij istorijos. Kai fakulteto teologai mažai žurnal raš , pats redaktorius užpildydavo „Soteriui“ skirt lank dal .

1929 m. Dovydaitis kur laik buvo atsakomasis „**Darbininko**“ redaktorius ir po pertraukos nuo 1934 iki bolševik atjimo (1940 m.). Nuo 1933 met jis buvo iš eil s aštuntas „**Ateities**“ atsakomasis redaktorius. Bet Dovydaitis „Ateities“ redaktorium buvo ne tik iš vardo. Kaip žinome, tai buvo sunkus, katakombinis Lietuvos ateitinink moksleivi veikimo metas, kada buvo pasiekta stebinan i laim jim . Tad ir žurnal „Ateit“ Dovydaitis kreip daug d mesio.

Jeigu statistiškai suvesti Dovydai io redagavimo darb kr von, tai gauname, kad devyni žurnalai ir laikraš iai (ia iškaitome ir „Vilt“ ir „Gamtos Drag“) sudaro 85-rius redagavimo metus. Ar kas gal t dr sti tiksliai apskai tuoti visus tuos puslapius, jau nekalbant apie spaudos ženklus, kuriuos Dovydaitis ne tik perskait , bet pats tikrino ir korekt ras. O sekretori . raštinink mašinink ar reikal ved j Dovydaitis nepripažino. Jis visk atlikdavo pats, ir pats labai rpe stingai žir davo kiekvien spausdint žod , nes korekt ros klaidos j tiesio jaudindavo. Iš ia suprantama, kod l jo žurnaluose b davo ne tik taisyklinga lietuvi kalba, bet ir pats minimumas korekt ros klaid .

Korekt r skaitymas Dovydai iui atimdavo labai daug brangaus laiko. Kaip be žurnalo redagavimo jis ne sivaizduojamas, taip jis ne sivaizduojamas be nuolatin korekt r puslapi , kuriuos iš portfelio išm s jis skaitydavo kiekvienoje vietoje, ar tai autobusu važiuodamas, ar tai kokiame universitetiniame min jime, ar švent je dalyvaudamas. ia galima b t jam padaryti ir priekaišt , kad jis mokslin s technikos požiriu, gal jo korekt r ir spaustuvs darb taip tvarkyti, kad jam likt tik-

tai grynasis k rybinis ir mokslinis darbas. Ir jeigu tuos pusdienius, kuriuos Dovydaitis praleisdavo „Šviesos“ spaustuve Kaune, b t jis pras d j s savo bibliotekoje, savo nepaprastais gabumais jis dar daugiau b t nuveik s.

Kaip min jau, Dovydai io redagavimo met susidaro 85-ri. Jeigu vieneriems metams skirsime tik minimum — 200 redagavimo puslapi , tai gausime, kad jis yra **suredagav s 17.000 puslapi** . O tai Dovydaitis yra atlik s per 27 savo darbo metus Lietuvoj (1913-1940). Savo redaguotuose ar kurtuose žurnaluose Dovydaitis pats yra daugiausia raš s. Ir kai suvedi maždaug kr von visk , kas Dovydai io rašyta, tai randi, kad jo rašt yra ne tik filosofijos, jos istorijos, kult ros filosofijos ir jos istorijos, religijos filosofijos, religij istorijos, hagiografijos (švent j gyvenimai), pedagogikos, pedagogikos istorijos, visuomen s moksl , bet ir iš gamtos moksl sritis. Apie 1928 metus Dovydai iui gamtos mokslai vis labiau pasidar svarbiu jo dom jimosi objektu. Tad jis priraš iš geografijos, geologijos, paleontologijos kosmografijos, gamtos moksl istorijos ir gamtos filosofijos.

19. Lietuviškoji Enciklopedija. — B t labai nepilnas vaizdas kalb ti apie Dovydait , kaip apie plunksnos ir rašto darbinink , jeigu nepamin tume jo, kaip Lietuviškos Enciklopedijos vice-redaktoriaus ir artimo tos enciklopedijos bendradarbio. Ten Dovydaitis yra atlik s milžinišk darb . kiekvien Enciklopedijos s siuvin , kuri 12 sudarydavo vien tom , jo didelis kiekis medžiagos. Dovydaitis ne tik pats rašydavo, bet ir taisydavo, koreguodavo kit parašytus straipsnius, juos papildydavo ir t. t. Kiek šimt straipsni per 10 tom (120 s siuvin i) Dovydaitis pats yra priraš s ir kiek šimt papild s, beskaitydamas kit rašytuosius, tiksliai b t galima nustatyti tik turint vis rankraš i archyv , likus Lietuvoje vadinamam Vaižganto muziejuje, arba V. D. Universitete rankraš i skyriuj.

Vyriausias Lietuv. Enciklopedijos redaktorius prof. Vcl. Biržiška Dovydai io talk , jo mokslin patyrim , enciklopedizm ir t. t. labai brangino. Dovydaitis sugeb jo surasti labai domias bendradarbiavimo ir sugyvenimo formas su jautriu prof. Vcl. Biržiška. Dovydai iui buvo svarbu — nusi-leidus smulkmenose, laim ti principuose.

Ir ia jis buvo pats apaštalautojas, tiesos žodžio skelbjas. Jis labai džiaugdavosi, kai gal davo kit straipsnius papildyti naujausia literat ra, kaiugeb davo prieš senas ir sugriautas teorijas, bet vis dar ieškanias vietas Lietuviškoje Enciklopedijoje, prirašyti naujausius mokslo laimimus.

Prof. Vcl. Biržiška šiuo atžvilgiu buvo Dovydai iui atlaidus ir tolerantas. Pav., prie žinomojo gamtininko prof. Tado Ivanausko straipsnio apie evoliucionizm, Dovydaitis, ne be konflikt su straipsnio autorium priraš tiek daug. kad iš jo atskiras straipsnis su atskira literat ra. Tokiais savo prieraišais Dovydaitis buvo pagarsis ir žurnaluose, kur jo prieraišai ar nurodomoji literat ra kartais užimdavo daugiau skil i, negu atatinamo autoriaus straipsnis. Dovydai io darbas prie Lietuviškos Enciklopedijos tur jo nepaprastos reikšm s, kurios lietuvi katalikiškoji visuomen n ra dar pasteb jusi ir vertinusi. Jeigu Lietuviškoji Enciklopedija nebuvo nuspalvinta liberališkai masoniškomis ir sekliomis žiniomis, tai yra didelis m s enciklopedisto nuopelnas.

20. Dievo ginklanešis. — Atskira tema b t kalb ti apie Dovydai io mokslo raštus. Baigdami turim priminti tai, k esame sak pradžioje: Dovydai io visa veikla yra kova už Ties, už Diev. J nor iau pavadinti „Dievo ginklanešiu“, ir tas posakis Dovydai iui labiausia tinka. Jis visur ieškojo progos, ypa kai vyko aštri pasaul ži rin kova, parodyti tikr j keli, surinkti iš mokslo rodymus, anuos ner dijan ius ginklus ir vesti kov prieš visus skeptikus, bedievius, masonus ir kulturbolševizmo skleid jus.

Kaip Dovydaitis savo laiku gimnazijos moksleiviams parod ir net kv p dr sos, kad moksleivis gali b ti ir neliberalas, ir nesocialistas, taip tas pats Dovydaitis, jau nukatalik jusiai šviesuomenei parod naujus mokslo ir tyrin jim laimimus ne sausais moralais, o mokslin s medžiagos gausa, pirštu prikišamai teigdamas ir lyg sakyte sakydamas: „Klausykite vyru iai! J s atstovaujate jau sukritikuotas ir atsilikusias paži ras. Štai skaitykite tikruosius faktus ties“.

sivaizduoju, kad tik tokiais nusiteikimais gal jo b ti parašyti ir pirmieji dar jauno Dovydai io raštai. 1911 m. jis atski-

rai išleido „Biblija ir Babelis“. 1914-tieji metai buvo labai reikšmingi. Tada, kai evoliucionizmas buvo „mados dalykas“, kada sielos buvimas buvo remiamas neva tikra Darvino teorija apie žmogaus kilm iš beždžion s, tada Dovydaitis išleido studijel „žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija“. Bet dar svarbesn buvo jo tais pat metais studija „Kristaus Problema“. Ten Dovydaitis, vaizdingai kalbant, kaip su didžiausia mokslo fakt ar naujausi tyrin jim duomen k ju, taip trinktel jo per smegenis visiems tiems, kurie abejo davo ar kartais dr davo neigti Kristaus buvim, kad Lietuvos šviesuomenei tas klausimas skait si visiems laikams išaiškintas, ir, rodos, po 1914 m. niekas jo rimtai neb ra dr s s kvestijonuoti. Taip pat iš tos pat pasaul ži ros srities yra iš jusi studija „Kult ra, religija ir mokykla“, ir daugiau panaši .

Šitaip Dovydaitis iki 1940 m. nebuvo tur j s laiko susitelkti atskiram didesniam tyrin jimui ar stambesniai mokslo knygai. Jis vis rašydavo savo studijas straipsni pavidalu, o jos b davo kartais daugiau kaip 100 puslapi . Sritys, kurios siekdavo Dovydai io dom jimosi rib, buvo nepaprastai plaios. Kod l taip vyko, kad Dovydaitis nesusitelk vienam kuriam mokslui, ir neišsikas viename dalyke tokio gilaus šulinio, kuris yra charakteringas daugeliui Vakar Europos mokslinink ? (Kartais jie išsikasa ir užtrokšta!)

Dovydaitis, kaip ir Jakštas, dirbo ir veik tuo laiku, kada atsid ti vienam kuriam mokslui dar skait si didel prabanga. Reik jo pirmiausia užpildyti elementariausias spragas. Kai nebuvo n vieno žmogaus kuris parašyt, pvz., apie priešistorinį laik pirmykš io žmogaus religij, (o ten Dovydaitis rado pirmuosius Dievo rodymus), argi buvo galima atsid ti ir vis am ži tyrin ti kokios nors primityvios laukin s tautel s, ar kokio vabzdžio gyvenim . Ir mokslo tyrin jimas, pvz., apie virškinamuosius blusos kanalus (anot vysk. Bu io) neabejotinai turi savo mokslin s reikšm s, bet j galima daryti tik tada, kai iš viso nustatoma, kaip tos blusos atrod ir kokios yra j r šys.

Nebespdamas pats prieiti prie platesni originali tyrin jim, Dovydaitis labai daug lietuvino, arba kartais tiesiog vert . Kit priežast, kod l Dovydaitis taip pla-

Rokiškio gimnazijos ateitininkai 1929 m. rugsėjo 8 d. švenčia kuopos dešimtmetį, dalyvaujant prof. P. Dovydaiui, prof. K. Pakštui, klierikui, dabar vyskupui. A. Deksnui (aukštai prie lango), dabartiniams daktarams V. Vilimui, Birutes bei Kazimierui Valteriams ir kt.

iai grieb, paaikšina jo idjinis nusistatymas.

Iš vis pagrindini pasaulži rini moksl, t. y., moksl, kurie nors kiek siejasi ar lieiasi su pasaulžira, tas „Dievo ginklanešis“ vis kal tvirtus ir nesutrupan ius ginklus, kad galima bt apginti lietuvio šviesuolio pasaulžir nuo rytietiško raugo užsipuolim .

Dovydaiio mokslo ir studij laikais domjimasis pasaulžirniais bei ideologiniais klausimais buvo toks gyvas, kad jis pats bematant giliai sitraukt srit, ir Lietuvos moksleiviui rod tikrj keli . Jis padjo jam susivokti pasaulžirini kov kryžminje ugnyje, jis vedj t keli, kur jis pats Lietuvoje buvo padj s pirmias tvirtas p das...

21. Tikriausia tikrov — Kristus. — Šitaip mes prieiname prie tez s, kuri jau skelb me: pasaulietiškos lietuvi katalik šviesuomen s paruošime Dovydaiio vaidmuo yra labai didelis. Jis buvo pirmasis katalikiškasis veikjas — pasaulietis Lietuvai, jis buvo pirmasis pasaulietis katalikas mokslininkas, kuris jau pirmajame „Ateities“, t. y., 1911 m. vasario m. n. numeryje raš tuos, kurie dar nebuvo gav n ateitininko vardo: „...mes vadovaujam s **kitokiu mokslu, kitokiais** principais, klausome **kitokio** mokytojo, siekiame **kitok** tiksl ... (ir)... šiame sav s atnaujinimo

procesė Kristus mums yra reališkiausia iš vis realybi“.

Per 30 su viršum met Dovydaitis kartoj o anuos žodžius, kuriais užbaig savo pirmj straipsn „Ateityje“. Jis skelb juos savo veiksmais, darbais ir mokslo raštais, aukodamas savo laik , energij ir l šas. O tas jo darbas yra atneš s, kaip žinome, gausius vaisius. Tad iš naujo prisik lusi krikš ioniškoji Lietuva tur s dar labiau praregti ir labiau vertinti ne tik pat Dovydaiio darb , bet branginti ir jo veiklos metodus.

Dovydaitis paliks Lietuvos istorijoje kaip didžiul uola, paminklas, tvirtesnis už var , kurio darbo nesunaikins r dys.

V. Priedas: Dovydaitis kratosi pagerbimo
Jo laiškas arkiv. Jurgiu Matulai iui, MIC, Lietuvos apaštališkajam vizitoriu. Originalas randasi Marijon centriniame archyve Romoje. — Red.

Kaunas. 1926. III. 11.

J s Ekscelencija,
Turiu kreiptis J s Ekscelencij šitokiu ia išd stomu reikalu. —

Kun. prof. P. B ys, prieš trejet dien susirad s mane universitete, paklaus man s maždaug šitok , mane dideliai nustebinus , klausim : „K aš many iau, kad popiežius paskirt man kok pažym jim?“

— Atsakydamas jam, aš jo prašiau padaryti visa, ką jis gali, idant šis klausimas, Dieve saugok, nebūt keliamas. — Jam tai atsakius, jog šis klausimas kelti ar nekelti nuo jo visai nepareina, aš, pats iš jo patį J. S. Ekscelencijos adresą, šiuo reikalu ir noriu visai diskretiškai kreiptis į J. S. Ekscelenciją, kadangi turiu neapsiriksiu manydamas, jog šis dalykas yra nekeno kito, kaip tik J. S. Ekscelencijos ir keliamas, arba negalibti bent sprendžiamas be J. S.

Prašydamas šio klausimo nekelti, aš neliesiu eilės to motyvų, kurie daugiau ar mažiau turėtų asmeninio pobūdžio, o nurodysiu tik vieną, einant tiesiai iš **katalikybės** ši dien **reikalą Lietuvoje**. Btent, bet koks iš bažnytinio viršniečio man pažymėjimas, pagyrimas ir p., pirmiausia, daryt mane lyg koku pusiau dvasininku; o dėl dvasininko, tai šiandien plačiai sigyvenusi nuomonė, kad jie taip (sc. katalikiškai) kalba dėl to, jog jau jų amatas, jog jie taip **turi** kalbėti. O katalikui inteligentui pasaulioniui šio priekaištai visai atkrinta, ir, šiuo atžvilgiu, jo, kaip katalikiškos-kriščiūnų pasauliūnų reiškiū ir atstovo visuomenėje laikomoji pozicija ši dien dvasios kovose yra tikslėn. Tantai ir aš po bet kokio pažymėjimo patapčiau daugelio savo tautiečių akyse lyg koks popiežiaus samdinys, emisaras, veikis duodamais iš Romos nurodymais ir už atlyginim. O tai stipriai sumenkint mane akyse visų, su kuriais man, Dievui dėkui, iki šiol neblogiausiai sekėsi dirbt bent

kai kuriose kultūros darbo srityse, man esant ia lyg koku to darbo organizatoriumi, kas, mano sitikinimu, turi šio kio to reikšmės mės tautinei vienybei stiprinti ir **katalikiškos inteligentijos orumui kelti**. Ogi atsidurus man išimties padalydėl ketinamojo pažymėjimo, sumažint manimi pasitikėjimas manį bendradarbi nekatalik akyse, dėl ko pasunkint man su jais bendradarbiavimas ir sumažint to bendradarbiavimo vaisingumas, kas būtų aiškus **minusas katalikybės idėjai** kulturiuose ši dien Lietuvos santykiuose. Todėl tai bažnytinės vyriausybės planuose niekuomet neturėtų būti, ir, manau, kad ir nra noro **sunkyt** katalik inteligentijai jos darb katalikybės idėjai išaukštinti dirbti tokiu **taktu**, kokio reikalauja **vietos apystovos ir s lygos**.

Dėl to tai ir prašau J. S. Ekscelencijos kalbamojo klausimo nekelti, o, jei keno kito jis būtų iškeltas, tai vis šį byl numarint. paliekant mane ir toliau tokiu, koks iki šiol esu buvęs, — nežymt, **neišskirt** iš kit tarpo. Nes, pagaliau, objektyviai imant, ir nra už k mane žymt ir tiktai iš labai netiksliai informacij gal jo šio klausimas iš viso būti pajudintas. Matyt, ir ia fama crescit eundo.

Visai pasitikėjdamas J. S. Ekscelencija mano šį prašym patenkisiant, lieku nuosirdžiai gerbi s

Pranas Dovydaitis,

Kaune. Ukmergės pl. 38 B.

Šaltinio leidiniai Anglijoje

Laimutis Švalkus, Didžioji Auka. Kovo-
janios Lietuvos 3 veiksm drama. 1963 m.
Išsemta laida.

Vladas Šlaitas, Antroje pusėje. Ketvirtas
poezijos rinkinys. 1964 m. Išsemta.

Plk. Lt. Leonas Valkanas, Didis Valdo-
vas ir Lietuva. 1964 m. Išsemta.

Prof. Dr. Juozas Eretas, Tremtis — pra-
keikimas ar uždavinys? 1964 m. Išsemta.

Kun. J. Kuzmickis, Naujos lietuviškos
Mišios. 1964 m. Išsemta.

Juozas Guta, Žilam plaukui. Pirmas poe-
zijos rinkinys. 1965m. Išsemta.

Juosas Eretas, Tremties lietuvis id j
s kuryje. 1965 m.

Juozas Eretas, Mažosios tautos ir valsty-
bės J. reikšm Europai. 1966 m.

Laimutis Švalkus, Dien S kuriuos. Ant-
ras poezijos rinkinys. 1968 m.

Kun. Juozapas Hermanovius, MIC,
Raudon j Stovyklose. Vert **kun. K. A.**
Matulaitis, MIC. 1969 m.

Prof. dr. Zenonas Ivinskis, Politinis ne-
priklausomos Lietuvos gyvenimas. Jo rai-
da ir l žiai. 1969 m.

Gaunama: Š A L T I N I S , 16 Hound
Rd., West Bridgford, Nottingham, NG2
6AH, England